

Biserica și eshatonul

Ioannis ZIZIOULAS, Mitropolit de Pergam

Cu mare bucurie am acceptat nobila invitație de a vorbi de la această tribună, și asta din trei motive. Primul dintre ele este că orașul Volos reprezintă, în conștiința mea, un spațiu cu o îndelungată tradiție culturală, care a dat personalități excepționale ale artei și literelor, un spațiu în care ideile și curentele spirituale care au influențat decisiv istoria elenismului contemporan circulă și se comunică.

Cel de-al doilea motiv este că acest oraș s-a învrednicit în ultimii ani de ierarhi de talia arhiepiscopului Atenei, Hristodoulos, și a Mitropolitului Ignatie, păstor duhovnicesc care, în doar doi ani de păstorire, a dezvoltat și continuă să dezvolte o operă spirituală care acoperă toate aspectele vieții bisericești, dar și ale societății. Trebuie subliniat și faptul că, în perioada premergătoare slujirii lui, episcopul locului n-a neglijat educarea teologică a clerului și a poporului, creând Academia care a ajuns pe mâinile unor tineri teologi luminați, grație cărora teologia ortodoxă iese din strâmtoarele cercetării strict academice, oferindu-se ca opțiune la aceste curente moderne intelectuale și sociale – lucru pe care l-au făcut și Sfinții Părinți ai Bisericii la vremea lor – și de care este atâta nevoie în zilele noastre. Pentru că nici Biserica nu poate trăi fără teologie, dar nici teologia nu are vreun sens fără Biserică, teologia este cea care oferă orientarea și criteriile în viața Bisericii, în organizarea, activitatea și deciziile ei, în timp ce Biserica este spațiul în care teologia primește „carne și oase”, încetând să fie o simplă teorie și devenind viață.

Cel de-al treilea și cel mai important motiv pentru care am acceptat cu mare bucurie să vorbesc de la această tribună îl reprezintă tema discursului meu. Poate că nimic nu este mai de actualitate, în zilele noastre, decât întrebarea „Ce este Biserica?”. Și poate că nimic nu este mai dat uitării decât natura eshatologică a Bisericii. Tendința Bisericii, în vremurile noastre, mai ales în Occident, dar și în spațiul Răsăritului nostru ortodox, de a deveni instrument și prelungire a istoriei, adică de a se „laiciza”, este suficient de pronunțată încât să determine nevoia de a-i reaminti că adevărata ei identitate nu și-o găsește în trecutul istoric, oricât de bogat și de glorios ar fi acesta, nici în prezentul acțiunilor sale, oricât de bogate și de impresionante ar fi aceste acțiuni, ci în viitor, în viziunea unei lumi nu așa cum a fost sau cum este ea, ci așa cum va fi la sfârșitul istoriei. Asta nu înseamnă negare a istoriei, nici negare a trecutului, nici a prezentului vieții noastre, ci criteriul prin care Biserica va fi pusă atât în fața trecutului, cât și a prezentului său, adică în fața istoriei lumii.

Problema identității Bisericii

Dacă vom purcede, după modelul mijloacelor contemporane de informare în masă, a-i întreba pe credincioșii de astăzi ai Bisericii noastre, adică acelor 98% dintre cetățeni care se declară ortodocși, „Ce este Biserica?”, oare ce răspunsuri am putea primi? Cei mai mulți dintre cei întrebați vor fi nedumeriți și ne vor privi tăcuți – ceea ce ne va dovedi limpede că în școlile catehetice i-am învățat multe despre credința și morala noastră, dar am trecut cu vederea ce era mai important, anume ce este Biserica. Dar dacă totuși mergem mai departe și adresăm întrebarea unora mai răsăriți, clericilor și teologilor noștri, și-i lăsăm să cugete și să-și extragă răspunsurile din relația lor cu Biserica, ne vom găsi în fața unor răspunsuri de un real interes. Fiecare va defini Biserica din perspectiva pe care o socotește a fi de cea mai mare importanță. Căci așa stau lucrurile – identitatea fiecărei ființe este definită în funcție de acele trăsături care o diferențiază de celelalte ființe. Ca să putem pricepe ce este un anume om, care îi este identitatea, trebuie să descoperim ce îl diferențiază, din plin, de restul oamenilor. Nu sunt suficiente numele și însușirile lui trupești și sufletești – înălțimea, culoarea ochilor etc. – căci toate acestea pot fi întâlnite și la alți oameni. Pentru a descoperi identitatea deplină a unui om, vom recurge la elemente care-l diferențiază în întregime de oricare alt om, elemente precum amprente digitale sau ADN-ul. Aceeași regulă va trebui să fie valabilă și în încercarea noastră de a defini identitatea Bisericii. Suntem chemați să descoperim ce anume diferențiază, din plin, Biserica de alte comunități care viețuiesc în istorie și în societate. Dacă răspunsul nostru ne va da cumva de înțeles că trăsăturile în cauză pot fi întâlnite și la alte comunități ale istoriei și ale societății, acest fapt va fi semn că răspunsul nu este cel corect și că identitatea Bisericii trebuie căutată în altă parte.

Răspunsurile care ne vor fi oferite în spațiul ortodox la întrebarea „Ce este Biserica?” pot fi grupate în funcție de perspectivele dominante în viziunea unora sau altora.

1. Definirea Bisericii după criteriul mărturisirii credinței

Conform acestei perspective, elementul care diferențiază Biserica de alte comunități ale istoriei și ale societății este dogma. Când spunem „dogmă”, înțelegem anumite articole de credință pe care le iscălește cineva și cărora li se acceptă o anumită formulare. Nu este neapărată nevoie ca dogma să aibă vreo legătură cu viața celui care o formulează, sau cu relația sa cu alți oameni, sau cu instituția Bisericii. Este vorba de o ideologizare a Bisericii: Biserica devine, în cazul acesta, o adunare de inși care acceptă anumite „idei”, lucru socotit suficient pentru ca ei să poată alcătui Biserica. Astfel, trăsătura definitorie a Bisericii ar fi dreapta credință care, în acest caz, devine ideologie, adică strădanie de a impune anumite viziuni, în esență teoretice, de a căror acceptare depind realitatea numită Biserica și identitatea ei.

Lupta pentru păstrarea și apărarea dogmelor a constituit dintotdeauna o trăsătură a Bisericii. Erezia, adică abaterea de la ceea ce crede și mărturisește

Biserica în Simbolul credinței, a dus în mod automat în afara Bisericii. Problema începe în momentul în care acest aspect este absolutizat, transformat în criteriu de stabilire a identității Bisericii și izolat de restul contextului eclesial. Un exemplu: un „zelot” al Ortodoxiei, dintre cei care fac mult târăboi, când a fost întrebat de cineva care este episcopul lui, a răspuns: „Hristos!”. În mod evident, omul acela credea că poate fi ortodox fără să țină de vreun episcop, de vreme ce, în opinia lui, toți episcopii sunt mai puțin importanți decât mărturisirea credinței. Pentru acel om, Biserica este una cu acceptarea dogmelor, acceptare de dragul căreia se suprimă sensul unității sub episcop.

În acest caz, problema nu este mărturisirea credinței, care reprezintă elementul de bază al Bisericii. Problema începe din clipa în care se dă uitării faptul că dogma nu este scop în sine, ci mijloc prin care se urmărește mântuirea noastră în trupul Bisericii. Nu folosește cu nimic mântuirii noastre credința în dogme corecte, dacă suntem ruși de episcop și de Sf. Împărtășanie, căreia i se subordonează. Schisma este obstacol în calea mântuirii noastre, chiar dacă avem o credință corectă. Bunica mea nu cunoștea dogmele Bisericii, după cum nu le cunosc mulți alți credincioși simpli. A trăit, însă, și s-a mântuit în Biserică. Pentru ea, Biserica nu era ideologie, ci participare la Trupul Bisericii.

2. Definierea identității Bisericii după criteriul moralei

În cazul acesta, trăsătura cea mai importantă a Bisericii o constituie viața și conduita, ireproșabile din punct de vedere moral, ale membrilor ei. Absolutizarea acestui criteriu poate duce la subestimarea dogmei, după cum o dovedește faptul că adesea predica este morală, iar nu dogmatică – asemenea catehezei sau altor mijloace prin care credincioșii și clerul vin în contact unii cu alții. Adesea, credincioșii sunt interesați mai mult de moralitatea preoților decât de corectitudinea credinței lor. Pe nesimțite, se ajunge ca Biserica să se confunde cu „cei curați”, uitându-se în primul rând că Biserica este formată și din păcătoși, și în al doilea rând că toți suntem, într-un fel sau altul, păcătoși. Celui care privește astfel lucrurile îi scapă adevărata identitate a Bisericii. De multe ori, normele unei vieți morale sunt respectate mai mult de către oameni care nu aparțin Bisericii, cum ar fi necredincioșii și heterodocșii (un budist este mai feciorelnic, mai ascetic, mai ospitalier și mai blând decât mulți creștini). Dar asta nu înseamnă că ei au ceva de-a face cu Biserica.

3. Definierea identității Bisericii după criteriul misiunii

În cazul acesta, preocuparea principală o constituie aducerea la Hristos a cât mai multor oameni. Pentru creștinii occidentali, aceasta a devenit trăsătura esențială a Bisericii. Ortodocșii au acționat și ei cu destulă tărie în această direcție. S-a intensificat propovăduirea, au luat amploare acțiunile cu caracter social, ba ușor-ușor s-a înfiripat și misiunea în exterior. Toate acestea sunt elemente esențiale ale Bisericii, cultivate, pe bună dreptate, de ea. Problema o constituie nu

existența acestor elemente, ci prioritatea lor față de altele. Dacă, spre exemplu, se predică, la Sfânta Liturghie, atunci când se împărtășesc preoții, la Evanghelie nu este lume în biserică – ceea ce înseamnă că noi am decis că prioritară este învățarea poporului și nu slujirea, care în felul acesta este afectată în însăși structura ei. Când se transmite Sf. Liturghie la televizor, criteriul este misionar. Când monahul devine misionar, se întâmplă același lucru. Atenție: nu neg importanța și valoarea misiunii. Pur și simplu semnalez că este vorba de stabilirea *priorităților*, fapt prin care se subînțelege unde este localizată Biserica în conștiința sau mai degrabă în subconștientul nostru. Căci doar atunci când vine vorba să alegem între priorități iese la iveală unde descoperim identitatea unui lucru.

4. Definirea identității Bisericii după criteriul vindecării sufletelor

Biserica este aici înțeleasă ca „spital” (astăzi se întrebuințează foarte des această sintagmă), în care se oferă vindecarea de patimi, odihnă sufletului etc. Esența Bisericii nu mai este localizată în dogmă sau în viața morală, ci în Taina Spovedaniei. Scopul final ar fi acela de a-i aduce pe oameni sub epitrabilul unui duhovnic. Rolul duhovnicului încercat este perceput ca având mai mare importanță decât cel al episcopului sau teologului.

Socotirea acestui element al Bisericii ca fiind prioritar implică riscul conceperii ca scop în sine al actului vindecării sufletești, fapt pe care pretind că-l oferă și un spital de psihiatrie sau o comunitate de budiști cu al său „guru”. Religiiile orientale fac astăzi ravagii în Occident și mă tem că vor începe să facă și aici, dacă ceea ce i se va cere Bisericii va fi, prin excelență, odihnă sufletească și tămăduire. Desigur, este necesar să căutăm în altă parte identitatea Bisericii – adică acea însușire care am înțeles că nu mai este de întâlnit altundeva în afara ei.

Înainte de a ajunge să descoperim acea însușire, să stabilim cu claritate, încă o dată, problema cu care ne confruntăm. Dogma, predica, misiunea, vindecarea sufletului – toate sunt elemente de bază și indispensabile ale Bisericii. Nu am afirmat nici o clipă că le-am subestima. Dar ele au nevoie de ceva în plus pentru a fi Biserica – ele singure nu reprezintă Biserica, de vreme ce pot fi găsite și în afara ei. Astfel, problema noastră se focalizează pe întrebarea: „În ce fel dogmele, predica, misiunea, morală, vindecarea de patimi pot deveni Biserică, și în ce fel putem noi, toți, să devenim Biserică?”.

Sfânta Euharistie și identitatea Bisericii

În conștiința comună a poporului nostru ortodox există o terminologie foarte clară referitoare la identitatea Bisericii. Când spunem „merg la biserică”, înțelegem că mergem acolo unde se săvârșește Sfânta Liturghie al cărei punct culminant îl reprezintă Sfânta Euharistie. Identificarea Bisericii cu Euharistia are rădăcini mult mai adânci, în primele comunități creștine, după cum mărturisesc epistolele Apostolului Pavel, mai ales Epistola I către Corinteni, unde, în capitolul 11, scrie, referindu-se la biserica din Corint: „Vă adunați în biserică” (I Corinteni 11, 18). Din

acest motiv folosește Apostolul termenul de „biserică” când are în vedere Biserica locală dintr-un oraș, care nu este altceva decât adunarea credincioșilor respectivului oraș la Sfânta Euharistie. Această asociere între Euharistie și Biserică o observăm și în perioada patristică, după mărturiile Sfinților Ignatie al Antiohiei, Ciprian, Maxim etc., până vom ajunge, în secolul al XIV-lea, la prima definiție explicită a Bisericii. Ea este dată de Sf. Nicolae Cabasila. Ce înseamnă Biserica? Cabasila răspunde: „Se vedește în Taine”. Expresia „în Taine” înseamnă, simplu, „în Sf. Euharistie”, căci în întreaga perioadă patristică, ca de altfel în toate textele Sfintei Liturghii pe care le folosim astăzi, Sf. Euharistie este denumită „tainele” („drepti primind prea curatele, de viață făcătoarele taine cu vrednicie...” etc.). Cabasila este foarte limpede când afirmă că cine vrea să „vadă” Biserica nu o va vedea decât (este important acest „decât”) în Trupul Domnului primit duminica. Și continuă: nu este deloc nepotrivit să spunem că Biserica este Euharistia.

Această identificare a Bisericii cu Euharistia are o mare importanță pentru subiectul nostru. Să analizăm, pe scurt, în ce constă această importanță.

a) Dacă identitatea Bisericii este de găsit în Sf. Euharistie, atunci toate elementele la care ne-am referit înainte – dogmele, morala, misiunea, vindecarea sufletelor de patimi etc. – devin „Biserică” doar în măsura în care se „integrează” Sfintei Euharistii. În afara acesteia, ele nu constituie fapte ale Bisericii.

Acest lucru ar putea părea ciudat la prima vedere. Dar dacă examinăm problema în profunzime, vom vedea că el se găsește într-o armonie deplină cu tradiția și teologia ortodoxă. Nu este deloc întâmplător faptul că în Biserica primară Botezul, Mirungerea, Nunta, Spovedania și Hirotonia se săvârșeau la Sf. Liturghie. De-abia mai târziu, din motive practice, s-a ajuns la săvârșirea lor (exceptând, desigur, Hirotonia) în afara Sf. Liturghii, ceea ce a dus la golirea acestor acte de conținutul lor bisericesc, cu grave consecințe de ordin duhovnicesc. Ușor-ușor, a fost dat uitării faptul că nici una din Taine nu mântuiește, dacă nu conduce, în cele din urmă, la Sf. Euharistie. Adesea pun, mie și altora, întrebarea dacă Sf. Maria Egipteanca s-ar fi mântuit dacă, după 40 de ani de nevoită aspră, n-ar fi sfârșit cerând Sf. Împărtășanie de la Sf. Zosima? Nu e întâmplător că Mariei nu i-a fost de ajuns nevoita, ci a dorit Sf. Împărtășanie înainte de moarte. Nevoita, după cum am observat, se găsește și în afara Bisericii, Sf. Împărtășanie, însă, nu. Numai Euharistia reprezintă acel element unic propriu Bisericii, ADN-ul ei.

b) Dacă identitatea Bisericii se află în Sf. Împărtășanie, atunci se explică faptul că nu poate exista Biserică fără episcop. Așa cum mărturisesc izvoarele patristice (Ignatie, Ipolit, Ciprian, Maxim etc.), episcopul nu este, în esența sa, decât un slujitor al Euharistiei. De aceea, nu se poate săvârși Sf. Liturghie fără pomenirea numelui lui. Numai datorită acestei însușiri a lui, episcopul este singurul care hirotonește și împarte harismele Bisericii, adică Sfântul Duh care întemeiază instituția Bisericii. Pentru a deveni proprii Bisericii, toate – Tainele, predica – trebuie să se desfășoare cu binecuvântarea episcopului. Și asta nu pentru că el ar deține vreo autoritate instituțională, ci pentru că el este „capul” Sf. Euharistii – adevărata identitate a Bisericii. Cu alte cuvinte, doar „trecând” prin binecuvântarea episcopului faptele devin ale Bisericii, asta însemnând că „trec” prin Sf. Euharistie, căreia i se încorporează.

c) Identificarea Bisericii cu Euharistia descoperă, în cele din urmă, legătura indestructibilă a Bisericii cu Împărăția lui Dumnezeu, adică nici mai mult nici mai puțin decât caracterul eshatologic al Bisericii. Ca să înțelegem acest fapt, trebuie să regăsim sensul Sf. Euharistii ca icoană a Împărăției lui Dumnezeu, ca și comuniune a „celor de pe urmă”. În mod obișnuit, socotim Sf. Euharistie ca „recapitulare” a jertfei de pe Golgota. Dar dacă studiem cu atenție Liturghia noastră ortodoxă, vom observa că ea începe și se sfârșește cu invocarea Împărăției lui Dumnezeu și că are drept scop mai înalt participarea noastră la viața cea veșnică a Sfintei Treimi. Este important de observat și faptul că Euharistia înseamnă sărbătoare a bucuriei, săvârșită în biserici inundate de lumină, însăși veșmintele preoților fiind strălucitoare (cât de greșită din punct de vedere teologic este teoria celor care bombăne la adresa veșmintelor strălucitoare ale preoților!). De altfel, în principiu, Sf. Euharistie se săvârșește duminică sau în amintirea sfinților, legată de Învierea Domnului și de intrarea în Împărăția lui Dumnezeu. Sf. Euharistie reprezintă momentul și evenimentul prin care Biserica își trăiește esența ei eshatologică, încetând să mai fie ceea ce este și începând să devină ceea ce va fi. În Sf. Euharistie, Biserica depășește contradicțiile istoriei și trăiește o lume așa cum va fi ea, când va fi biruită moartea și se va instaura Împărăția lui Dumnezeu. Sf. Euharistie este singurul fapt eclesiastic ce va dăinui; toate celelalte vor fi desființate. La sfârșitul veacurilor nu va mai exista nici predică, deoarece nu va mai trebui convertit nimeni, nici nevoită și nici pocăință, deoarece răul va fi biruit, iar puterea celui rău va fi legată pentru totdeauna. Nici misiune nu va mai exista, deoarece toți își vor fi „luat în primire”, o dată pentru totdeauna, locurile de-a dreapta sau de-a stânga Domnului. Iată, încă o dată, că elementele la care ne-am referit anterior ca și criterii după care unii ar vrea să definească Biserica nu reprezintă, de fapt, esența ei și nu exprimă identitatea ei. Căci dacă ar fi exprimat-o, atunci și Biserica ar fi încetat să existe la sfârșitul veacurilor.

Desigur, teologia apuseană susține că Biserica va fi desființată la cea de-a doua venire a Domnului și că ea nu e tot una cu Împărăția lui Dumnezeu, tocmai pentru că, în viziunea acestei teologii, esența Bisericii se află în predică și misiune. Teologia ortodoxă crede că Biserica va dăinui pururea, căci Sf. Euharistie, în care își află esența și identitatea, va dăinui și ea în veacul veacurilor, așa cum afirmăm la sfârșitul fiecărei Sf. Liturghii. Prin Sf. Euharistie, Biserica se va transforma în Împărăția lui Dumnezeu. Aceasta este adevărata ei patrie, iar nu istoria.

Biserică și istorie

Care este, totuși, relația Bisericii cu istoria? Nu este, oare, Biserica trup din trupul vieții oamenilor, desfășurată în istorie? Poate Biserica să nege rolul ei în modelarea istoriei și să trăiască numai în contemplarea celor viitoare? Nu cumva abordarea euharistică a Bisericii nimicește acțiunea ei în lume? Răspunsul la aceste întrebări nu e ușor. Ne vom strădui să examinăm aspectul în cauză în toată profunzimea lui.

1. Trupul istoric al Bisericii are ca bază și izvor trupul Domnului. Dacă privim Biserica hristologic, dacă o vedem ca trup al lui Hristos „extins” de-a lungul veacurilor, atunci Biserica nu poate cu nici un chip să se îndepărteze de istorie. Ca și Hristos, și ea este întrupată în istorie. Căci Domnul n-a preluat, pur și simplu, firea omenească. A preluat-o într-un anumit moment istoric, într-un anumit popor istoric și într-un spațiu istoric concret. La fel și Biserica este, în mod obligatoriu, „locală”, având trăsături legate de specificitatea culturală a unui anumit spațiu, de limbă, de artă etc. Și nu numai atât, dar ea însăși acționează asupra culturii acestui spațiu geografic în care se întrupează istoric și acționează prin mesajul ei, prin influența asupra vieții oamenilor din acest spațiu. Faptul în cauză a fost mereu valabil de-a lungul vieții Bisericii, avându-și punctul culminant în perioada patristică și în cea bizantină, fără să fie, însă, nimic nici în perioada stăpânirii turcești și nici în epocile moderne, mai ales în țări cu populație omogenă din punct de vedere cultural și religios. Numai în Occident s-a pus la îndoială, după Iluminism, rolul cultural al Bisericii și s-a născocit dogma limitării Bisericii la preocupările sale „religioase”, astfel încât ea să nu mai fie un factor de modelare și formare spirituală.

2. Dacă suntem consecvenți prototipului hristologic până la cele din urmă consecințe ale lui, putem extinde constatarea pe care tocmai am făcut-o la un nivel încă și mai înalt. Întruparea Domnului a preluat istoria, însă nu s-a identificat cu ea la modul absolut. Domnul Întrupat a rămas, în întreaga Sa viață pământească, străin în această lume, fără vreun loc în care să-și plece capul. A venit la ai Săi, dar ai Săi nu L-au primit. Lumea L-a urât pe nedrept, și în cele din urmă L-a răstignit. „Angajarea” în istorie n-a însemnat absorbirea de către istorie. Hristos Cel ce Și-a asumat istoria a trăit în lume, dar n-a încetat să fie „din afara lumii”, ceea ce le-a spus și ucenicilor Săi: „Voi nu sunteți din lume, după cum din lume nu sunt nici Eu”. Biserica întrupată în istorie nu trebuie să caute a avea vreo „cetate” în această lume, ci să o caute pe cea viitoare. Așezarea ei comodă în istorie, cinstirile și măririle lumesti nu pot constitui ținte ale aspirațiilor ei. Dacă Domnul S-a răstignit, nici ea nu poate decât să se răstignească. Una este ca Biserica să influențeze istoria, și cu totul altceva este să pretindă slavă și cinstire din partea ei. S-ar spune, desigur, că influența pe care Biserica este chemată s-o exercite în istorie constă exact în mesajul său ce „invită” la golire de sine și răstignire. Cel ce-i aude mesajul nu-și găsește odihna în lume, țintește mereu să depășească lumea, știind bine că lumea și istoria se află sub domnia morții și au nevoie de înviere și de schimbare.

Toate acestea ne arată că Biserica trebuie să evite, cu orice preț, laicizarea. Ce este laicizarea? Absolutizarea „formelor” istoriei, a acelor forme care vin și trec neconținut, precum națiuni, state, instituții sociale. Biserica nu exclude aceste forme sociale, ci le insuflă un duh eshatologic, prin care scoate la iveală relativitatea lor, și care extrage, prin ele, ceea ce e menit să dăinuie și în veacul viitor. În consecință, laicizarea este o problemă nu doar de metodă, ci și de duh și mentalitate. Adică nu este suficient ca Biserica să nu adopte căile și mijloacele proprii acestei lumi. E necesar ca ea să nu se angajeze nici în acțiuni cu caracter lumesc.

Biruirea ispitei laicizării se dovedește întotdeauna unul din lucrurile cele mai greu realizabile pentru Biserică. Ne referem puțin mai înainte la adoptarea unor tehnici lumești cu scopul de a transmite mesajul Bisericii către lume. Unde începe și unde se sfârșește primejdioasa laicizare, atunci când Biserica adoptă căile lumii acesteia? Ce se întâmplă, de exemplu, cu folosirea Internetului sau a altor mijloace de comunicare? Trebuie sau nu trebuie Biserica să facă uz de tehnologie în viața și lucrarea ei? Cum poate evita laicizarea atunci când întrebuințează asemenea mijloace?

Răspunsul care se aude cel mai des este cunoscutul „scopul scuză mijloacele”. Prin ea însăși, se spune, tehnologia este neutră. Ajunge ca scopul cu care se folosește să fie bun. Dar, oare, există vreun scop neutru în sine? Suntem, oare, îndreptățiți să afirmăm că folosirea televizorului este bună atunci când se transmit emisiuni creștine sau Sf. Liturghie? Nu este ea, oare, rea, cunoscut fiind că destramă familii și introduce robia imaginilor? Acest lucru n-o fi valabil și atunci când se transmite vreo emisiune creștină?

Același lucru îl putem afirma și cu privire la Internet și alte mijloace tehnologice: poate Biserica să transmită, spre exemplu, mesajul ei împotriva globalizării adoptând și, în esență, consfințind mijloace tehnologice care prin însăși natura lor promovează globalizarea la nivelul cel mai distructiv?

Aceste întrebări sună ca și cum eu aș sugera că Biserica nu trebuie să facă defel uz de tehnologie. Din păcate, răspunsul nu poate fi atât de simplu. Cum ar putea Biserica, în acest caz, să evite laicizarea?

Primul lucru care socotesc că s-ar cuveni făcut este acela de a se conștientiza faptul că mijloacele tehnologice nu sunt deloc inocente, ci mai degrabă periculoase pentru însuși mesajul pe care Biserica ar vrea să-l transmită prin intermediul lor. Asemenea oricărei realități istorice, tehnologia conține în natura ei răul, și asta cu atât mai mult în zilele noastre, când dezvoltarea ei amețitoare amenință însăși libertatea noastră, sfințenia și demnitatea persoanei noastre, ba chiar și mediul înconjurător.

Un alt lucru ce se impune este ca Biserica să se străduiască să țină departe de influența tehnologiei cele două instituții și fapte ale ei menite, prin natura lor, să transmită acestei lumi mesajul eshatologic al Bisericii. Acestea sunt monahismul și Sf. Liturghie. Primul reprezintă vocea care protestează împotriva laicizării Bisericii. Nu e întâmplător faptul că monahul adoptă îmbrăcăminte neagră și depune voturile lepădării de lume și ale morții față de ea. Ar fi ridicol ca monahul să facă uz de proceduri lumești prin care să-i câștige pe oameni pentru Hristos. Nu-i treaba monahului să facă misiune. Lucrarea lui este „glas care strigă în pustie”, glas tăcut, dar care, în același timp, strigă către toți. Dacă monahismul se laicizează, Biserica va pierde o mare putere ocrotitoare împotriva laicizării.

Același lucru este valabil și în ceea ce privește Sf. Liturghie. Am văzut mai sus că Sf. Euharistie este, prin excelență, evenimentul eshatologic al Bisericii. Prin natura ei, este comuniune personală între oameni, comuniune care va exista și în Împărăția lui Dumnezeu. Atunci când această comuniune nu mai are loc, așa cum se întâmplă atunci când Sf. Liturghie se transmite la televizor, mesajul eshatologic al Bisericii se pierde. Cel mai eshatologic moment al Bisericii se laicizează.

Dacă, totuși, se face uz de tehnologia lumescă a individualismului și a robiei imaginilor pentru a se transmite mesajul eshatologic al Bisericii, atunci acest mesaj va fi absorbit și nimicitor de modalitatea la care se recurge pentru a-l transmite. În consecință, la întrebarea dacă trebuie sau nu trebuie ca Biserica să recurgă la mijloacele tehnologiei, răspunsul este că poate să le folosească, dacă își ține neatinse de ele instituțiile și acțiunile care pot purta cu ele mărturia veacului ce va să fie. Nu există altă modalitate de a ocroti Biserica, și nici nu a existat vreodată alta. Biserica s-a folosit întotdeauna de cele ale lumii, dezvoltând însă și „anticorpii” eshatologici aferenți. Episcopii care conduc fac uz de modalități lumești de conducere. Dar când slujesc, aduc în istorie pe cele ale veacului ce va să vină. Să-și păstreze slujirea nevătămată de cele lumești. Numai așa Biserica va fi ocrotită împotriva laicizării.

Ethos-ul eshatologic al Bisericii

Biserica nu este numai instituție. Ea este și un mod de existență. Mesajul eshatologic al Bisericii se transformă în ethos, în mod de a fi. Cum poate dovedi Biserica împărtășirea de cele ce vor să fie în modul de viață al membrilor ei? Ne vom mărgini doar la câteva observații.

1. Viitorul nu este determinat de trecut

Există două feluri de eshatologie. Prima socotește viitorul, cele de pe urmă, ca fiind consecințe ale trecutului. În acest caz, viitorul poate fi programat să fie rezultatul unei cauze care se află în trecut. Aceasta se poate întâmpla în două feluri. În gândirea greacă antică, așa cum este exprimată, în principal, în tragedie, absolut tot ce se petrece în viața omului este dinainte hotărât de către zei. În gândirea occidentală mai nouă, dominată de umanism, omul își poate clădi viitorul prin faptele lui. În gândirea creștină, lucrurile stau altfel. Viitorul nu depinde de trecut, nu este rezultat al trecutului. Cele ce vor să fie dau ființă trecutului.

Această poziție ar putea părea absurdă: este ca și cum ai călători în sens invers săgeții timpului. Și totuși, știința fizicii începe astăzi să descopere motive pentru reversibilitatea timpului – dinspre viitor înspre trecut.

Sfântul Maxim scrie că viitorul este cauza, iar nu efectul trecutului, de vreme ce motivul creării lumii este Hristos Cel eshatologic, unire a creatului și necreatului în veacul ce va să fie. După Sf. Maxim, Biserica trăiește acest fapt în Sf. Euharistie, în care ceea ce „va să fie” devine realitate, în care viitorul devine cauză a trecutului. În Sf. Euharistie călătorim în timp în sens invers – dinspre viitor înspre prezent și trecut. Astfel, Biserica este nu ceea ce este în prezent, ci ceea ce va fi la sfârșitul veacurilor.

2. Viitorul eliberează de trecut

În tragedia greacă antică, omul este prizonierul trecutului. Același lucru îl susține și filosofia occidentală – ceea ce s-a întâmplat deja este realitate și nimic

nu poate să-i anuleze existența. Dimpotrivă, ceea ce urmează să se întâmple nu este realitate decât în momentul în care se întâmplă, adică din momentul în care devine trecut. În Epistola către Evrei, Sf. Ap. Pavel a dejucat această logică. Acolo se definesc cele ce vor să fie ca reprezentând realitate. Consecințele morale ale acestei logici sunt cutremurătoare.

a) Împărăția lui Dumnezeu este indisolubil legată de iertarea păcatelor oamenilor de către Dumnezeu. „Și ne iartă nouă greșelile noastre, precum și noi iertăm greșelilor noștri”, cerem în această rugăciune prin excelență eshatologică și euharistică. Dar și lăsarea păcatelor poate fi văzută fie ca simplă nepedepsire, fie ca ștergere a păcatului. Dacă socotim viitorul ca realitate de neșters, atunci Dumnezeu ne iartă păcatele fără să ni le șteargă –adică este El Însuși prizonier al evenimentelor. La fel și noi: iertăm, dar nu uităm. Când însă Dumnezeu spune: „Și de păcatele lor nu-Mi voi aminti”, are în vedere o hotărâre ontologică, iar nu una pur și simplu juridică. Tot ce Dumnezeu nu-și mai amintește încetează să mai existe. Evenimentul unui păcat încetează să mai aibă vreo consistență. Păcătosul nu se determină pe sine în funcție de ceea ce „a fost”, ci în funcție de ce „va fi”.

b) Dacă iertarea păcatelor este abordată ontologic, iar nu juridic, ca ștergere a însuși evenimentului păcatului, și nu doar a consecințelor lui, atunci va fi vorba de o ontologie eshatologică. Asta înseamnă că nici un om nu este ceea ce este în prezent, ci ceea ce va fi în veacul viitor. Așadar, dacă cineva a comis o crimă astăzi dimineață la ora opt, conform logicii obișnuite această faptă nu poate fi ștearsă de nimic, iar cel care a comis-o este ucigaș. Așa îl numim cu toții. Conform ontologiei eshatologice, însă, omul în cauză nu este păcătos, ci sfânt, căci se va pocăi și va primi iertarea. Pentru că viitorul se află în mâinile lui Dumnezeu, rezultă că nici o judecată a noastră asupra aproapelui nu trebuie să aibă caracter ontologic. Toți suntem, în potență, sfinți. Pocăința și iertarea pe care o dă Biserica sunt de neînțeles fără ontologia eshatologică, fără putința viitorului de a izbăvi pe om de lanțurile trecutului.

Morala Bisericii și morala lumii

Laicizarea Bisericii nu include numai chestiuni de ordin instituțional, precum legătura Bisericii cu statul, cu societatea etc., ci și de ordin moral. O Biserică laicizată imită societatea și justiția lumească în modul în care-l socotește pe cel ce păcătuiește. Când, de pildă, Biserica pretinde pedepsirea juridică a păcatului, ce altceva face decât să uite că păcătosul se poate pocăi și poate deveni sfânt? Când Biserica iartă, cum poate ea, în același timp, să ceară pedepsirea juridică a păcătoșilor? Biserica nu trebuie să adopte atitudini proprii lumii în probleme de morală, ci să reverse în lume duhul iertării și al iubirii, care lasă viitorul să-l izbăvească pe om de trecut. O Biserică ce ține minte răul este o Biserică laicizată, căci ținerea minte a răului este proprie lumii și moralei lumesti.

Desigur, viziunea eshatologică include mereu nesiguranța. Dacă las liber un criminal, înfrunt riscul ca el să mă omoare. Dacă Biserica aplică în istorie ceea ce a spus Hristos în Predica de pe Munte, riscă să fie răstignită asemenea Lui. Cine va întoarce și obrazul celălalt celui care îl palmuiește, fără riscul de a-și pierde

viața? Dacă Biserica vrea să se simtă în siguranță în istorie, nu poate decât să-și uite sensul ei eshatologic. Ca să se simtă comod în lume, de multe ori Biserica adoptă, total sau parțial, mentalități lumești. Este greu prețul cerut și Biserica nu are întotdeauna bărbăția să-l plătească.

Mă tem că v-am obosit. Poate că v-am pus pe gânduri. De vină e natura subiectului pe care mi l-ați propus. În încercarea mea umilă de a-l aborda, am început cu întrebarea referitoare la identitatea Bisericii, căci acesta este miezul subiectului. Dacă Biserica este în lume, dar nu din lume, dacă nu avem aici cetate, ci o căutăm pe cea viitoare, atunci identitatea Bisericii, ontologia ei nu pot fi decât eshatologice. Ființa ei se află în Împărăția lui Dumnezeu, rădăcinile ei sunt înfipte în cele viitoare, și doar ramurile și frunzele pomului ei se găsesc în trecutul și prezentul istoric. Numai în Sf. Euharistie, icoana celor ce vor să fie, poate trăi acest fapt. De aceea, toate celelalte acte ale ei se îmbisericesc doar când se încorporează Sfintei Euharistii. Întrupată, asemenea Domnului ei, în spațiu și timp, Biserica ia asupra-și și trupul durerilor și necazurilor poporului său. Nu-și întoarce fața în fața foamei, a bolii, a neliniștilor și luptelor oamenilor, de multe ori sângheroase, pentru libertate. Încercând să slujească nevoilor lor și să le insufle nădejde în așteptarea celor viitoare, ea interacționează cu lumea, riscând adesea să-și denatureze identitatea. Teologia este obligată să dea semnalul de alarmă ori de câte ori observă acest pericol. Pericolul laicizării apare atunci când Biserica absolutizează structuri lumești sau istorice. Trăind în lume, Biserica nu poate decât să se folosească de cele ale lumii și să fie deschisă spre istorie, până la a o influența. Dar pentru a nu se laiciza făcând aceasta, trebuie să păstreze neatinse acele elemente ale sale purtătoare ale mesajului despre „cele ce vor să fie”, elemente între care amintim monahismul, Sf. Liturghie, duhul iertării. Dacă și acestea vor fi contaminate de mijloace lumești, așa cum s-a întâmplat în Occident, atunci pericolul ca Biserica să-și piardă identitatea va fi enorm.

În lume, dar nu din lume – asta să nu uite Biserica niciodată!

Traducere de Sorina Munteanu